

1.01 izvorni znanstveni članek

UDK 314.745.22:949.712 Godovič
prejeto: 21. 2. 2004**Renato Podbersič**univ. dipl. zgodovinar, Gradnikove brigade 11, SI-5000 Nova Gorica
renato.podbersic@guest.arnes.si

Begunci z vzhoda in Godoviška kronika

IZVLEČEK

Ob začetku spopadov na vzhodni fronti med avstro-ogrsko in rusko armado ob koncu poletja 1914 je moralo civilno prebivalstvo zapustiti svoje domove. Prebivalci dežel Galicije in Bukovine so odšli v begunstvo v različne dežele tedanje monarhije, tudi na Kranjsko. Velik del beguncev iz vzhodne Galicije je bil ukrajinske oziroma rusinske narodnosti. Po veri so bili v glavnem unijati. Na Kranjskem so jih nastanili po različnih krajih. Nekaj beguncev je našlo zatočišče tudi v Godoviču, kjer je njihovo bivanje v župnijski kroniki opisal tedanji godoviški župnik Janez Jelenc.

KLJUČNE BESEDE

Galicija, unijati, Rusini, begunci, Godovič, kronika, prva svetovna vojna

SUMMARY

FUGITIVES FROM THE EAST AND THE GODOVIČ CHRONICLE

At the beginning of engagements at the eastern front between the Austro-Hungarian and the Russian armies at the end of summer 1914, civilians were forced to leave their homes. The inhabitants of the provinces Galicia and Bukovina left for different countries of the then monarchy, to Carniola as well. A large number of refugees from Eastern Galicia were of Ukrainian or Ruthenian nationality. By religion, they were predominantly Uniates. The refugees were lodged in different places in Carniola. Some found shelter in Godovič. The then parish priest Janez Jelenc described their stay in the parish chronicle.

KEY WORDS

Galicia, Uniates, Ruthenians, refugees, Godovič, chronicle, World War I

Poznana in našemu zgodovinskemu spominu bližja je usoda skorajda 100.000 goriških slovenskih beguncev med prvo svetovno vojno, ki jih je vojna nevarnost na soški fronti prisilila k odhodu v begunstvo. Večinoma so se razkropili po različnih deželah tedanje Avstro-ogrske monarhije, največ jih je pribežalo na Kranjsko in Štajersko. Nekateri so našli zatočišče pri sorodnikih in znancih, drugim so pri nastanitvi pomagale deželne oblasti in razni odbori, precej beguncev je moralo v begunska taborišča (Steinklamm, Bruck, Gmünd, Wagna). Manjši del beguncev je vojne dni preživel v Italiji. Domove so morali zapustiti po italijanskem vstopu v prvo svetovno vojno maja 1915, veliko pa jih je vendarle vztrajalo na domovih do 6. soške ofenzive in italijanskega zavzetja Gorice poleti 1916.

Toda še pred začetkom sovražnosti na jugozahodni državni meji se je Avstro-ogrska vojskovala na dveh drugih frontah, na srbski in ruski fronti. Na ruski fronti avstro-ogrski armadi ni šlo vse po načrtih. Rusi so v ofenzivah ob koncu avgusta in v začetku septembra 1914 prebili avstro-ogrske frontne položaje in zavzeli velik del dežel Galicije in Bukovine.¹ Prebivalstvo teh dežel je bilo mešano. V vzhodnem delu Galicije, ki se je znašel sredi vojnih operacij, je bilo med mestnim prebivalstvom veliko Poljakov, Židov, Ukrajincev in Nemcev, na podeželju so prevladovali Ukrajinci. V monarhiji se je zanje iz političnih in pragmatičnih razlogov uporabljala izraz – Rusini, včasih tudi Ruteni (nem. Ruthenen).² Tudi v tedanjem slovenskem časopisu (Slovenec, Edinost, Soča) ni bilo razlikovanja med Ukrajinci in Rusini, pojavljata se oba zapisa. Stotnik Kiesewetter iz 17. pehotnega polka piše, da so bili Rusini zaostali in so živeli v slabih razmerah. Kazali naj bi naklonjenost do Rusov, zato jim avstro-ogrske vojaške oblasti niso zapale. O izdajstvu in rusofilstvu nekaterih Rusinov je bolj previdno poročalo tudi časopisje.³

Po veri so bili Rusini v Galiciji večinsko pripadniki katoliške vere vzhodnega obreda oziroma grškokatoliške vere. Šlo je za pripadnike nekdanj pravoslavne cerkve, ki so po uniji v Brest Litovsku leta 1596 priznavali vrhovno papežev oblast in združitev s katoliško cerkvijo. Njihovo bogoslužje precej spominja na pravoslavno vero in unijatski duhovniki si lahko ustvarijo družine. Po delitvi Poljske konec 18. stoletja so ti verniki prišli pod

okrilje Avstrije in so imeli v Lvovu svojo metropolijo. Tedanji ukrajinsko oz. rutensko metropolijo, ki je bila razdeljena na tri škofije: Lvov, Przemysl in Stanislavov, je vodil msgr. Andrej Szeptiskij (1865–1945). Ob začetku spopadov je na rusinski narod naslovil pastirsko pismo, v katerem je opozoril na tradicionalno zvestobo Rusinov do Avstrije do zadnje kaplje krvi. Po ruskem zavzetju Lvova je ostal v mestu, a mu ruske oblasti niso zaupale in so ga internirali v notranjost države. Ruske državne in cerkvene oblasti so že pred vojno z nezaupanjem in neodobravanjem gledale na delovanje unijatske cerkve, ki so jo imeli za predstražo Vatikana. Želeli so vrnitev unijatov v pravoslavno cerkev.⁴

Civilno prebivalstvo je moralo po ukazu državnih oblasti zapustiti svoje domove in oditi v begunstvo. Na državni ravni je skrb za begunce prevzelo ministrstvo za notranje zadeve, ki je v ta namen izdalo ustrezne odredbe. Državne oblasti so poskrbele za prevoz, nastanitev, zdravstveno zaščito in prehrano beguncev. Niso razlikovali med evakuiranci in begunci, to je tistimi, ki so deželo zapustili na ukaz in onimi, ki so odšli prostovoljno. So pa državne oblasti poskrbele za narodnostno in socialno kompaktnost skupin beguncev. Bogatejši in materialno preskrbljeni so lahko sami izbirali kraj naselitve, seveda ob izključitvi vojnih področjih in nekaterih večjih mest. Socialno šibkejšim je ostala državno programirana skrb, naselili so jih v odročnejše in mirnejše predele monarhije. Najrevnejši so našli skupinsko namestitev v raznih ustanovah (šole, tovarne, nekdanji samostani), velikokrat je bila njihova končna nastanitev begunsko taborišče (Barackenlager ali Flüchtlingslager).⁵ Galicijo je zapustila tudi večina unijatskih duhovnikov.⁶ Begunci so se razkropili po raznih deželah tedanje monarhije, del beguncev je prišel tudi na Kranjsko. Bili so različnih narodnosti in veroizpovedi. Beguncem je pripadala finančna pomoč, ki jo je že sredi avgusta 1914 določilo ministrstvo za notranje zadeve.⁷

Prva poročila o beguncih z vzhoda so se v časopisu Slovenec pojavila 10. septembra 1914. "Ljudje so se seveda vozili brezplačno, in sicer k sorodnikom, bogatejši kamor so sami hoteli, revnejše prebivalstvo so pa raje porazdelili med posamezne okraje in občine, kjer so preskrbljeni na

¹ Piekalkiewicz, *Prva svetovna vojna*, str. 95–108; Wagner, *Der erste Weltkrieg*; Matičič, *Skozi plamene prve svetovne vojne*, str. 37–44; Kiesewetter, *Mit den Siebzehnern im Weltkrieg*. Stotnik Otto von Kiesewetter je služil pri 17. "kranjskem" pešpolku, ki se je v prvem vojnem letu boril na vzhodni fronti in utrpel hude izgube.

² Zwitter, *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*;

³ Matičič, *Skozi plamene prve svetovne vojne*, str. 48–50. *Slovenec*, 5. 9. 1914, str. 3.

⁴ Aubert et al., *Zgodovina Cerkve – 6. del*, str. 246 in 254; Janežič, *Ekumenski leksikon*, str. 223–224; Živojinović, *Vatikan i prvi svetski rat*, str. 233–236; *Slovenec*, 28. 8. 1914, str. 4; O Rusinih in unijatih je septembra in oktobra 1914 veliko pisal časopis Slovenec.

⁵ Malni, *Evacuati e fuggiaschi dal fronte dell'Isonzo*, str. 109–110.

⁶ *Slovenec*, 17. 5. 1915, str. 3.

⁷ Brodnik, *Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov*, str. 226.

Begunci iz Galicije hitijo v neznano (iz albuma neznanega madžarskega oficirja, privatna zbirka)

državne stroške.⁸ Tudi kasnejša sporočila in obvestila ob začetku spopadov prinašajo novice o dobri preskrbi in počutju beguncev ter zbuja upanje na skorajšnjo vrnitev. Oblasti so apelirale na civilno prebivalstvo, naj bo odprto in sočutno do rusinskih beguncev, ker "niso vsiljivci, niso postopači."⁹

Že sredi septembra so prvi prišli tudi v Ljubljano. Očitno je bila Ljubljana kot deželno glavno mesto le vmesna postaja za begunce, saj jih je po uradnih podatkih konec decembra v mestu bivalo samo 33. Število se je zdelo majhno celo tedanjemu ljubljanskemu županu dr. Ivanu Tavčarju.¹⁰ Za primerjavo, na kočevsko in velikolaško področje je pribežalo 600 beguncev, od tega 40 v mesto Kočevje.¹¹

V drugi polovici septembra 1914 je zaradi silovitih vojnih spopadov naraščalo število beguncev. "Na Kranjsko je prišlo več tisoč galiških beguncev, Poljakov, Rusinov in judov. Tudi na Vipavskem jih je že precej."¹² Slovenec sicer ni poročal o porazih avstroogrške armade, v glavnem se je pisalo o taktičnem umiku. Da pa le ne gre vse po načrtih, je razvidno iz časopisnih poročil. "Beguncev iz Galicije je sedaj na Kranjskem okoli 2600, v številni ravnokar došli transport 400 beguncev... Prišli so sem v silni bedi, naše ljudstvo jih je prijazno sprejelo... Rusinski kmetje so oblečeni v domačo platneno obleko in v kožuh s kučmami. Ženske navadno... So zelo skromni in mirni. Kot unijati so zelo pobožni, vsi so šli v cerkev in spodbudno molili..."

*Veliko jih razume nemški, pa tudi njih jezik se lahko razume.*¹³

Po navedbah ljubljanskega deželnega sodnega svetnika Frana Milčinskega je govorica Rusinov razumljiva, če "počasi govore. Imajo take besede kakor mi, le šč na vsakem koncu."¹⁴

Po poročanju Slovenca že sredi septembra 1914 "... pobegle gališke rodbine delajo na Dolenjskem, na polju."¹⁵ Tržaška Edinost je oktobra 1914 poročala, da se je med begunci iz Galicije, ki so našli zatočišče v Škofji Loki in Idriji, pojavila *azijatska kolera*. Na Vrhniki in njeni okolici so od septembra 1914 bivali begunci iz Przemysla. Njihov župnik P. Subrycky iz kraja Brzegov, okraj Lisko, je vsako nedeljo v vrhniški župnijski cerkvi obhajal božjo službo ob petju ukrajinskega zbora. Zabeleženo je še, da je bil slovenskim domačinom vseh grškokatoliški obred v staroslovanskem jeziku, zato so se v velikem številu udeleževali nedeljskih maš.¹⁶ Tudi Milčinski piše o Rusinih na Vrhniki, ki so imeli mašo v cerkvi sv. Lenarta in "lepo peli."¹⁷

V Dragatušu v Beli Krajini je bilo oktobra 1914 16 Rusinov, od tega trije možje in tri žene ter deset otrok, najstarejši je bil star pet let.¹⁸

Poleg državnih in deželnih oblasti je skrb za begunce prevzela katoliška Cerkev. Podeželski duhovniki so bili pomembna podpora pri preskrbi beguncev. Župnik v Šturjah (danes del Ajdovščine) je v nedeljo 4. oktobra 1914 v cerkvi označil: "Begunci iz Galicije – danes teden darovanje."

⁸ Slovenec, 10. 9. 1914, naslovna stran.

⁹ Slovenec, 23. 9. 1914, naslovna stran.

¹⁰ Brodnik, *Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov*, str. 226.

¹¹ Trdan, *Življenje kočevskih Nemcev*, str. 89.

¹² Soča, 25. 9. 1914, št. 64, Poljski begunci pri nas.

¹³ Slovenec, 1. 10. 1914, str. 5.

¹⁴ Milčinski, *Dnevnik*, str. 38, 30. september 1914.

¹⁵ Slovenec, 18. 9. 1914, str. 3.

¹⁶ *Edinost*, 11. 10. 1914; *Slovenec*, 26. 10. 1914, Rusini (Ukrajinci) na Kranjskem, naslovna stran.

¹⁷ Milčinski, *Dnevnik*, str. 35–36.

¹⁸ Slovenec, 21. 10. 1914, str. 5.

Begunci iz Galicije hitijo v neznanu (iz albuma neznanega madžarskega oficirja, privatna zbirka)

Na delo! Čez teden dni, 11. oktobra, je v Oznanilno knjigo zabeležil, da so za gališke begunce zbrali 13,70 K in dodal, da očitno premalo, "vendar se pri glavarstvu pritožujejo."¹⁹

V taborišču Thalerhofe pri Gradcu je bilo oktobra 1914 več kot 5000 političnih internirancev iz vzhodnih dežel. Večinoma so bili unijati. Za izgradnjo zasilne cerkve zanje se je zavzel goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej, ki je na škofijsko duhovščino naslovil prošnjo: "Deshalb wende ich mich über Ersuchen des zuständigen Militärkommandos an den hochw. Diözesanklerus mit der Bitte, dieses Werk der Nächstenliebe durch Spenden oder Sammlungen fördern zu wollen."²⁰ Poziv goriškega nadškofa in ilirskega metropolita je nedvomno sodil v okvir vzhodne politike katoliške Cerkve ob izbruhu prve svetovne vojne. V njej so voditelji katoliške Cerkve poleg ostalega videli tudi spopad verskih razsežnosti, saj so se bali pravoslavne prevlade in uničenja unijatov.²¹

V časopisju so se občasno objavljali zapisi denarnih darov za begunce z vzhoda, med darovalci je bilo veliko katoliških duhovnikov. Izvemo, da je vikar Josip Abram, Obloke-Hudajužna, za gališke begunce namenil 10 kron, vikar G. H. Črnigoj, Lokavec pri Ajdovščini, pa je v isti namen daroval 34 kron in 60 vinarjev.²²

Za begunce se je septembra 1914 zavzel tudi

ljubljski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. V svojem dnevniku pod naslovom "Rusini pri nas" piše:

Pri nas so v Galiciji zavzeli naši nove postojanke, kjer bodo Ruse pričakali. Menda so bili tudi v Lvovu izdani. Opora je Premisl.²³ Iz te trdnjave so se nevojaki morali izseliti; tudi na 14 km okoli, kjer so naši vse vasi podrli. Poslala je vlada na Kranjsko okoli 2000 Rusinov, med njimi 11 duhovnikov, tri z družino. Moral sem jim dobiti stanovanje. Hvala Bogu, da so jih naši župniki radi sprejeli. Branili so se onih z družino: sprejel je 2 dekan Koblar in 1 prof. Dermastia.²⁴

Goriška Soča je v začetku januarja 1915 poročala, da je na Kranjskem "čez 5000 izseljencev iz Galicije". Isto število navaja tudi Slovenec in dodaja, "na Kranjskem ni nikakih barak in so vsi begunci naseljeni po boljših občinah." Nadaljevanje članka v Slovencu je cenzurirano!²⁵

V Ljubljani je imel sedež "Pomožni odbor za begunce iz Galicije in Bukovine", podružnica dunajske centrale. V začetku leta 1915 je ta odbor v Slovencu objavil razglas, v katerem se je zavzel proti beračenju in miloščini za begunce, ker naj bi bili le-ti z vsem preskrbljeni.²⁶ Sicer najdemo v slovenskem časopisju veliko podporo beguncem z vzhoda. Zlasti se ta kaže ob začetku vojne in nastopu begunskega vprašanja. Vodilno vlogo je igral časopis Slovenec, ki je jeseni in pozimi

¹⁹ Župnijski arhiv Šturje (Ajdovščina), Oznanilna knjiga, oktober 1914.

²⁰ ACAG, fond Arcivescovi, b. Sedej 2, dokument 378, 14. oktober 1914. Prevod: "Zatorej se na osnovi prošnje pristojne vojaške komande obračam na prevzvišeno škofijsko duhovščino, ali bi blagovolila v duhu ljubezni do bližnjega podpreti nabirko..."

²¹ Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritiensis, 18. januar 1915, Pastirsko pismo vernikom o vojni, str. 33-39.

²² Slovenec, 30. 12. 1914, str. 4.

²³ Przemysl, pomembna avstro-ogrška trdnjava, utrjeno mesto na vzhodni fronti, ki so jo Rusi jeseni 1914 obkolili in se je morala predati zaradi pomanjkanja hrane 22. marca 1915.

²⁴ NŠAL, Jegličev dnevnik, 21. september 1914, 4. zvezek.

²⁵ Soča, 8. 1. 1915, št. 2; Slovenec, 4. 1. 1915.

²⁶ Slovenec, 11. 1. 1915, str. 6.

Posledice hudih bojev v Galiciji. Domačinka si pripravlja skromen obrok na štedilniku, ki je ostal v porušeni hiši (zbirka Simon Kovačič)

1914/15 objavil niz člankov, ki naj bi bralcem približali Rusine, Galicijo, Lvov in unijatsko vero. Ob božiču, ki so ga Rusini praznovali po julijanskem koledarju, je bil tiskan rusinski božični letak in poslan v vse župnije, kjer so bivali begunci. Šlo je za skrajšano izdajo nabožnega časopisa "Misijonar", ki so ga pred vojno v kraju Žolkva pri Lvovu izdajali menihi bazilijanci. Letak so tiskali v Zagrebu, kjer so menihi našličasno zatočišče.²⁷

Tukaj se začne zgodba o beguncih v Godoviču. Popisana je v kroniki godoviške župnije z naslovom "Črtice svetovne vojske župnije Godovič". To je v črne, trde platnice vezan zvezek z listi brez črt. Vseh listov je več kot 200, poleg so prilepljeni še razni časopisni izrezki, razglasi, fotografije, dopisi. Pisec je pisal s črnim črnilom in pisava je težko berljiva.

Avtor kronike je tedanji godoviški župnik Janez Nepomuk Jelenc. Rojen je bil v Dobravi pri Kropi dne 7. maja 1865. Po študiju v Pazinu, Karlovcu in Ljubljani je bil v duhovnika posvečen 23. julija 1892. Posvetitelj je bil tedanji ljubljanski knezoškof dr. Jakob Missia. Mladi duhovnik Jelenc je prvo kaplansko službo nastopil v Dragatušu v Beli krajini, nato je bil premeščen v Podzemelj. Avgusta

1895 je prišel na Ig, po enem letu je bil premeščen v Sostro. Tudi tam je ostal le leto dni, kajti imenovan je bil za župnijskega upravitelja na Ledinah. Ko je novembra 1897 opravil župnijski izpit, je napredoval v župnika na Ledinah. Tam je ostal do odhoda v Godovič septembra 1913. Po koncu prve svetovne vojne je Godovič zasedla italijanska vojska in župnik Jelenc je 7. decembra 1918 pred njimi zbežal k sorodnikom na Gorenjsko. Bajе je šlo za nezaupanje in neprimeren odnos do novih oblasti. Ljubljanska škofijska oblast je zahtevala njegovo vrnitev v Godovič, a do tega ni prišlo. Šele marca 1921 se je dokončno odpovedal godoviški župniji in postal župnijski upravitelj na Vrhu pri sv. Treh Kraljih. Že maja 1922 se je upokojil zaradi bolezni. Umril je v ljubljanskem Leonišču 27. februarja 1925 in bil pokopan v domači župniji.²⁸

Začetek 1. svetovne vojne je župnik Jelenc dočakal v Godoviču, vasi z okrog 600 prebivalci na zahodu tedanje Kranjske. Župnija Godovič je spadala pod dekanijo Idrija in je tedaj sodila pod ljubljansko škofijo. Glavnega krivca za začetek vojne je godoviški župnik videl v Srbiji in njeni zaveznici Rusiji. Obema, zlasti Rusiji, je posvetil velik del uvoda v svojo kroniko:

*Njena poželjivost-pohlepnost po Balkanu bila je na vrhuncu, sčuvala je narode na Balkanu – hotela je imeti na vsak način ključ Evrope v svojih rokah to je Carigrad.*²⁹

Prva izkušnja v Godoviču so bili begunci iz južne Dalmacije. Bežali so pred vojnimi dogodki na jugovzhodni meji cesarstva. "Ti Dalmatinci bili so samega sebe žalostni. Morali so zapustiti toplo krševito Dalmacijo, vzeti s seboj otroke in toplo obleko in se naseliti v pozni jeseni v naših mrzlih krajih. Žalosten je bil pogled na te uboge stradaljoče družine – večinoma pravoslavne vere."³⁰

Župnik Jelenc je v kroniki pod naslovom "Rusini (Ukrajinci) v Godoviču" v posebnem poglavju omenjal nove begunce, ki so pribežali z vzhoda. Tudi zanj so bili Rusini oziroma Ukrajinci isti narod:

*V Godovič je prišlo 10 beguncev dne 9. oktobra 1914. Bili so večinoma očelje teh družin železniških delavcev – ali pa so bili sprovodniki. Žalostni so bili, ko so jih na vozeh pripeljali pozno na večer k županu Ivanu Pagonu – pripravili so jim nekoliko večerje in potem nastanili.*³¹ V avstro-ogrski državi so bili železničarji državni uslužbenci in so morali priseči zvestobo cesarju. Zaradi svojega specifičnega znanja in potreb so bili

²⁸ *Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiasticorum diocesis labacensis, anno 1914*; Kopija rokopisne avtobiografije je shranjena v Škofijskem arhivu v Kopru, fond župnija Godovič.

²⁹ ŽAG, *Črtice*, str. 1.

³⁰ ŽAG, *Črtice*, str. 7.

³¹ Prav tam.

²⁷ *Slovenec*, 7. 1. 1915, str. 5.

Godovič tik pred prvo svetovno vojno (razglednica iz privatne zbirke)

med prvimi, za katere so poskrbele državne oblasti ob vojni nevarnosti. Podobno se je dogajalo z goriškimi železničarji ob vstopu Italije v vojno maja 1915.³²

Po nekaj dneh postanka v Ljubljani in okolici so se begunci raztepli po Kranjskem. Tako so prišli tudi v Godovič. Ob prihodu je Jelenc zapisal, da so bili vsi begunci dobrega zdravja. Župnikovo oko je v naslednjih dneh budno spremljalo obnašanje beguncev z drugega konca monarhije:

Nevajeni jezika in običajev so žalostno pohajkovali po cestah. Možaki so nekoliko pomagali na polju – a ženske se niso oprijele sploh nobenega dela, pač pa so kaj redno hodile v cerkev – zlasti v nedeljah. Vedno so povpraševale po svojih krajih in ako so Rusi udrli v Lvov,³³ silile so jim solze v oči in zmajale so z glavami – težko čakajoč, da se zopet vrnejo nazaj v Galicijo.³⁴

Župnik Jelenc si je skrbno zapisal pripovedovanje beguncev o njihovi odisejadi na poti v begunstvo:

Bili smo 8. septembra v cerkvi – kar zatrobi rog in morali smo takoj zapustiti cerkev in naznanili so nam da moramo v teku jedne ure pripravljene biti na odhod ker se mesto v teku 24 ur mora izprazniti. Šli smo na svoje domove da vzamemo s seboj otroke in potrebno obleko za na pot v tujino – potovali smo v daljni svet po železnici torej brez vsakih sredstev. Lačni in žejni smo morali čakati na kolodvorih po cele dneve in noči, da so nas mogli zopet peljati naprej in po cerka 6 dneh dospeli

smo do Logatca, kjer so nas poslali tu sem v Črni vrh, Idrijo in Spod. Idrijo.

Po dolgi vožnji smo prišli 14. septembra v Ljubljano, kjer so nas razdelili – in ločili na vse okraje naše dežele v številu do 500 ljudi med tem 10% inteligence. Ostali pa so bili delavci v Premyselu in njegovi okolici. Vlada je razdelila primarno po številu prebivalcev po Notranjskem in Gorenjskem te begunce po raznih županijah.³⁵

Članek s podobno vsebino v Slovincu je navajal, da so rusinske naselbine oziroma kolonije na Kranjskem razpršene po deželi in da med njimi ni nobenih povezav. Našlo se je delo za kmečko prebivalstvo, večina beguncev pa je ždela v brezdelju in si želela skorajšnje vrnitve domov. Pravzaprav je tudi Slovenec le povzel podlistek Mihaela Wyniarskya iz rusinskega dnevnika Dilo, ki je izhajal v begunstvu na Dunaju. Avtor v njem hvali Slovence in poudarja slovansko vzajemnost.

Kot poroča župnik Jelenc, je prišel tudi v Idrijo rimskokatoliški župnik-begunec Jan Bilinski iz nekoga kraja pri Lvovu v Galiciji. Stanoval je pri usmiljenkah v hiralnici sv. Antona, župnija Spodnja Idrija. V zameno za brezplačno stanovanje in hrano je skrbel za versko oskrbo bolnikov. Obiskoval je razkropljene begunce in jim delil zakramente. Za veliko noč 1915 je obiskal tudi "godoviške" begunce in jih spovedal. Maja 1915 se je vrnil v domače kraje, ker sta njegova cerkev in župnišče med vojnimi spopadi ostala nepoškodovana.

³² Rustja, *100 let vipavske železnice*, str. 149–151.

³³ Rusi so Lvov, glavno mesto Galicije, resnično zasedli že 3. septembra 1914.

³⁴ ŽAG, *Črtice*, str. 7.

³⁵ Pravzaprav je župnik Jelenc zadnji del pričevanja beguncev kar prepisal iz Slovincu in to precej površno. Glej: *Slovenec*, 26. 10. 1914, naslovnica, Rusini (Ukrajinci) na Kranjskem.

Godovič po prvi svetovni vojni (razglednica iz privatne zbirke)

Seznam beguncev v Godoviču leta 1915:³⁶

ime in priimek	odnos v družini	rojstno leto	matična dežela	vera	jezik
Mihael Bienkiewicz	mož	1886	Galicija	unijat	poljski
Ana Bienkiewicz	žena	1886	Galicija	unijat	poljski
Tedeus Bienkiewicz	otrok	1912	Galicija	unijat	poljski
Gregor Burecily	pastir	1900	Galicija	pravoslavce	rusinski
Johan Wolaszyn	mož	1884	Galicija	unijat	poljski
Agnes Wolaszyn	žena	1883	Galicija	unijat	poljski
Aniela Wolaszyn	hči	1912	Galicija	unijat	poljski
Julija Duda	zakonska žena, mož v vojski	1884	Galicija	unijat	poljski
Janina Duda	hči	1908	Galicija	unijat	poljski
Julijan Duda	sin	1912	Galicija	unijat	poljski

Župnik Jelenc piše o ukrajinskih (rusinskih) beguncih unijatske vere iz Galicije, pri tem pa kot njihov jezik navaja poljski. Pričakovali bi, da so govorili ukrajinsko oziroma rusinsko. Mogoče so begunci sami kot svoj navajali poljski jezik višjih slojev in meščanstva v Galiciji, kjer so bili napeti odnosi med Poljaki in Ukrajinci (Rusini) že pred vojno. Prav vera je bila pomemben temelj narodne zavednosti, saj so bili Poljaki v glavnem rimokatoliški. Avstrijski državljani iz drugih predelov države velikokrat niso poznali lokalnih razmer. Nekaj podobnega se je kasneje dogajalo z goriškimi begunci, ki so jih marsikje v začetku begunstva, tudi na Kranjskem, zmerjali z Lahji, ker so prihajali z italijanske meje, čeprav so bili Slovenci in so go-

vorili slovensko. Mogoče je tudi, da je Jelenc sam znal malo poljskega jezika ter se je poskušal z njimi pogovarjati po domače, ker je smatral Galicijo za poljsko deželo in so mu begunci iz vljudnosti odgovarjali po poljsko.

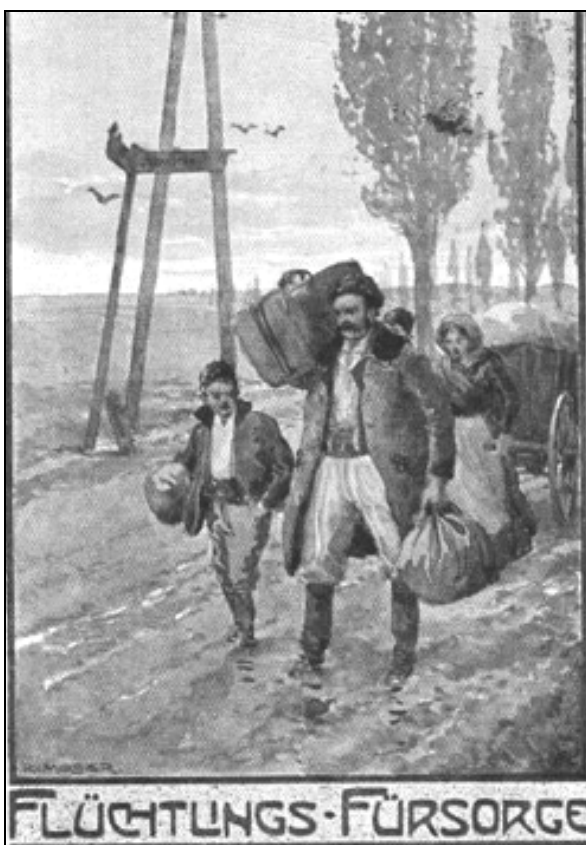
Zanimiva je bila usoda 14-letnega Gregorja Burecilya. Bil je pastir v okolici Przemysla. Ruski kozaki so mu ukradli živino na paši, sam pa jim je zbežal. Želel se je pridružiti "našim" beguncem: "... teče za njimi hitro, ti so ga odbijali od sebe, je šel od zadej in za njimi, toliko časa, da so ti begunci bili na železnici, vtihotapi se na železnico in skrije. Nazadnje so se ga ti begunci le usmilili in ga pripeljali z seboj v Godovič. In tukaj je dobil pri županu takoj isto službo ... je šolo obiskoval, ali bil

³⁶ ŽAG, Črtice, str. 11.

Reprodukcija razglednice, izdane v korist beguncev iz Galicije

je nemiren in 13 črk se je naučil. Potem je prišla pomlad in ni maral več v šolo.³⁷ Župnik in župan sta mlademu fantu priskrbela novo obleko in škornje, a so bili zelo razočarani, ker "...ali to obleko je Gregor nosil za delovnik in tudi pokrivalo, ki mu ga je dal župnik je kmalu izgubil."³⁸

Reprodukcija razglednice, izdane v korist beguncev iz Galicije

Oba družinska poglavarja, Mihael Bienkiewicz in Johan Wolaszyn, sta morala novembra 1914 k vojakom. "Žalostno so gledale žene in njihovi otroci za očeti, ko so se poslavljalje od svojih ljubljenih soprogov."

Begunci so dobivali dnevno begunsko podporo po 70 vinarjev za odrasle in 35 vinarjev za otroke, ki jo je izplačevalo okrajno glavarstvo. Zelo radi so prejeli miloščino od vaščanov, to je priporočal tudi župnik s prižnice. Decembra je župnik vsem begunskim otrokom razdelil Miklavževa darila.

Očitno so se novice o nekoliko "čudnih" beguncih z vzhoda hitro širile po Kranjskem. Odmeve iz Kranja najdemo tudi v Godoviču. "Tudi grški unijatski duhovniki so prišli s svojimi ženami in otroci na Kranjsko, tako sta stanovala dva v Kranju (o tem je pisal že škof Jeglič v svojem prej omenjenem dnevniku), g. dekan Ant. Koblar dal jima pri svoji mizi hrano, a žene in otroci z služkinjo so si kuhali v sosednji hiši. Oblečena sta bila civilno in sta oba dobila rusinske misale, opravljala sta sv. mašo. Ljudstvo pa in meščani se jih niso mogli privaditi. Hodili so po Kranju z ženami in otroci in živeli v pomanjkanju."

Vsi "godoviški" begunci so vas zapustili avgusta 1915 "in so odšli z vlakom s solznimi očmi iz Godoviča v taborišča za begunce." Kot je razvidno iz župnikovih zapisov, so "godoviški" begunci 24. oktobra 1915 odšli v begunska taborišča na Češkem. Pri tem Jelenc ne navaja, od kod je dobil podatke. Nekateri begunce iz Galicije in Bukovine so državne oblasti že jeseni 1914 namestile v begunska taborišča, ki so pozneje služila tudi goriškim beguncem.³⁹ Nedvomno so k odhodu beguncev z vzhoda iz Godoviča in drugih krajev na Kranjskem prispevali različni vzroki. Po uspešnih spomladanskih protiofenzivah si je avstro-ogrška armada povrnila velik del jeseni 1914 izgubljenega ozemlja. Italija je vstopila v vojno, odprla se je nova fronta in število beguncev po državi se je povečalo. "Ko je pa 24. maja 1915 hinavski Italijan Avstriji napovedal vojno, postalo je v Vipavi zopet bolj živahno. Domače ljudstvo, še bolj pa gališki in poljski begunci, ki so prišli v Vipavo koncem 1914 leta so bili v velikem strahu, da ne pride v naše kraje ta novi sovražnik in bo treba zopet bežati."⁴⁰

Že sredi poletja 1915 je časopis Slovenec poročal, da so se po 20. juliju begunci iz Galicije začeli vračati proti vzhodu tudi iz Kranja in okolice. Povečini je šlo za begunce grškokatoliške vere (unijati). Med njimi je bil tudi Ivan Bilyk, grškokatoliški stolni vikar v Przemyslu z družino,

³⁹ Kuprian, *I profughi dalla Galizia e dalla Bucovina*, str. 191-206.

⁴⁰ AS 136, š. 215, Okrajno glavarstvo Postojna, splošni spisi.

³⁷ ŽAG, Črtice, str. 7.

³⁸ ŽAG, Črtice, str. 9.

Oklic.

Vsled vojnih dogodkov na severu naše domovine je moral velik del prebivalcev Galicije in Bukovine začasno zapustiti svoja domovja ter pobegniti v druge kraje, ki niso ogroženi od sovražnika. Del teh beguncev je po oblastveni odredbi nastanjen na Kranjskem.

Položaj, v katerem so ti pomilovanja vredni ljudje patrijotičnega mišljenja, je nad vse žalosten. Brez lastne krivde so bili primorani kar najhitreje zapustiti svoja posestva in vse svoje imetje.

Največ beguncev v naglici ni moglo rešiti drugega kakor to, kar so imeli v trenutku pobega na sebi. Mnogo rodbin je bilo na begu ločenih od svojih rednikov.

Država se je sicer na dalekosežen način zavzela za te nesrečneže, plačuje stroške njih vzdržavanja v pribežališčih ter jih ob svojih stroških preskrbuje z najpotrebnejšimi oblačili.

Toda ta državna oskrbovalna akcija, dasiravno zahteva ogromne vsote, vendar nikakor ne more preskrbovati beguncev z vsem tem, kar neizogibno potrebujejo za vsakdanje življenje.

Podpisani pomožni odbor, ki si je stavil za nalogo, da na Kranjskem nastanjenim revnim beguncem po možnosti olajša njih usodo, se obrača do občinstva z iskreno in nujno prošnjo, naj mu nakloni darila v denarju ali naturalijah, da se beguncem preskrbe zimske obleke, čevlji, odeje, životno in posteljno perilo, jestvine, kurilo in druge vsakdanje potrebščine. Vsak najmanjši dar se hvaležno sprejme.

Darovi naj se blagovolijo oddati pri **c. kr. deželni vladi v Ljubljani, I. nadstropje, vrata št. 40, ali pri c. kr. okrajnih glavarstvih.**

Rudolf grof Chorinsky s. r.,
c. kr. dvorni svetnik.

Dr. Evgen Lampe s. r.,
stolni kanonik, deželni odbornik.

Leopold baron Liechtenberg s. r.,
deželnega glavarja namestnik.

Ivan Sušnik s. r.,
stolni kanonik.

Dr. Karel Triller s. r.,
deželni odbornik, podžupan ljubljanski.

Kazimir Eljasz s. r.,
glavn. ravnatelj.

Proglas kranjskih deželnih oblasti ob pojavu begunske problematike

ki se je v posebni zahvali v Slovincu zahvalil ljubljanskemu knezoškofu Jegliču, vodstvu zavoda sv. Stanislava, meščanom mesta Kranj, kranjskemu dekanu in župnikom v okolici za njihovo pomoč.⁴¹

"Gališki begunci se uradno pozivajo, da se vrnejo na svoje domove. Razen okrajev, ki jih je navajal poziv z dne 20. julija 1915 kot proste za vrnitev beguncev, so sedaj prosti tudi okraji Lantcut, Nisko in Tarnobrzeg. Begunci iz teh okrajev, ki so sposobni za delo in niso brez zasluzka, oziroma sredstev, se pozivljajo, da se vrnejo na svoje domove."⁴² Očitno je šlo za bolj ali manj organizirano vračanje, saj je Slovenec v isti številki vsem beguncem na Kranjskem sporočal, da "je

došel v Ljubljano zastopnik dunajskega osrednjega odbora g. prof. Hilary Dulemba, ki uraduje pri deželni vladi od 10. do 12. ure dopoldne. Kdor želi od njega kakšnih pojasnil, naj se oglasi pri g. prof. Dulembi v zgoraj označenih urah. Predno pa gre kak begunec v Ljubljano, naj si preskrbi pri okrajnem glavarstvu legitimacijo, ker bi sicer lahko imel na poti sitnosti."⁴³

Epizoda o beguncih iz Galicije se v godoviški kroniki zaključuje z obvestilom, da sta se v Godoviču dvema begunkama rodila otroka, ki sta bila krščena v župnijski cerkvi. Matere so vzele krstne liste s seboj ob odhodu iz kraja. Pri tem avtor oz. župnik ne navaja njihovih imen. Vendar najdemo njihovi imeni vpisani v godoviški rojstni knjigi.

⁴¹ Slovenec, 30. 7. 1915.

⁴² Slovenec, 16. 8. 1915, Dnevne novice.

⁴³ Prav tam.

z imenom prišlo. Iz Dalmatin si, do so prišli počasi
v jeseni, na te dnje - bili so pamega selbe iz lastni.
Chorali so zapustili toplo drjevo Dalmacijo - vreti
z peljuj otroka - in pla bo obledu - in naslediti v porini
jeseni v masih omrikih drajih. Kalosten je bil pogled
na te uboge ob dajocce druzine - večinoma pravo
slavonjceve. Tudi je po jim pomagali - kupavo so jih je
preostalo - ali tudi so begunci prijavili prvojemu
domaćemu narodnemu življanju - prvi pljuvi med pljuvi.
Novejši tolane časa, so prišli iz same kući begunci: z
Galicije - posebno iz drajea - Tremyola in Poova. Gba
sedna meola morala je masi plada in namti in begunci
od postala je veliki dudivode dnje.
Dusmi begunci.

Rusini (Udravci) v Godovici.

1914

V Godovici je prišlo 10 beguncu v dneg bledbra 1914. Dali so
nečimno potegle del druzin z elermidih delavcov - ali pa so
bili sprovdniti - kalostni in bili, do so jih na vorek sonj polu
povni in večerit ku panu kranj Zagonu - pripravili so jim meskine
večerje in potku maslanilo sedaj. Rusini - leva jim prišli in
občajov - poralostno pohajoval - povotah. Mojih so medlihi po
magali napdju - a zaradi se miso oprjelapljuj ob megi dela, po
pasudaj redno hodile v ideo - klasi in nedeljih. Veliko so opou
pradvale po svojih drajih in do so Rusi - utirli v devoj, s stike
so jim silie povci in imajale so izgubami - besit, del dajoc - da
se ropet vrnijo mrazju Galicije.
Mihail Brienidovier in Janer Wolosdyn - z elermidih
delavca morala sta de v mesecu novembreu oditi
iz vojadom. Kalosten pogledela z eno in njihove otroci
za oceti - do so se postavljalce odavojih ljubljanih
soprogov - tretji kuhji. Duca od del je v vojaki 1914
in v Godovici so huc postale le djeve z otroci - vajene so bile
večinoma mesne hrane in ledito so se porivile na de domaie
hrane - do so dobivale del begunde. Ke onalca rjavno podoro - a
živela slustimaa se je vsled vojne v njih potakila.
Z desmi begunci je prišel tudi svetni delci (Prinida (Krogot)
Barecic / pravda bo ne vore. Ta je basel s otobler Tremyola
živnu. Ko radi so prišli od vrelim živimo na pasji Sam pa
je videl Rusom na pasji in na potih na živim, so je pri
druril na dim beguncem - Teje ra ujim - in do so ga hi
odbijali od sebe - je del od radaj - in za ujim - pladu
čala - da so si begunci bili na elermidih - pti kolapi
se na elermidih in se od dnje brez dštemen lov pod
z elermidih dlop - in kadvo so ga hi begunci na radaj
ke uamtili - in prijeljali so ga z veboj v Godovici.

Stran iz župnijske kronike, ki jo je župnik Jelenc pisal med prvo svetovno vojno.

Izvemo, da sta se ukrajinskim (rusinskim) starejšim dejansko rodila deklica in deček.⁴⁴

1. Deklica Janina (Antonina) Bienkiewicz je bila rojena 13. maja in krščena 20. junija 1915. Oče Mihael je bil železničarski delavec. Družina Bienkiewicz je v času begunstva bivala na naslovu Godovič št. 4.

2. Deček Wladislav Wolaszyn je bil rojen 27. junija in krščen 4. julija 1915. Njegov oče Jan (Johan) je bil železničarski čuvaj. Družina Wolaszyn je med begunstvom bivala na naslovu Jelični vrh št. 8, ki je spadal pod župnijo Godovič.

Zanimivo je, da župnik Jelenc v krstni rubriki "vera" (*Glaube*) ni označil verske pripadnosti novokrščencev. O njegovih razlogih tako lahko le uganemo.

Vsekakor je bila izkušnja z begunci iz Galicije in Bukovine le uvod v begunsko problematiko širših razsežnosti, ki so jo slovenske dežele doživele s prihodom goriških beguncev po začetku sovražnosti z Italijo. Pomembno vlogo so pri tem odigrale pretekle izkušnje in poznavanje potreb beguncev.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ACAG – Archivio Curia Arcivescovile di Gorizia, Nadškofijski arhiv v Gorici
fond Arcivescovi, busta Sedej 2

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 136 – Okrajno glavarstvo Postojna

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiasticorum dioecesis labacensis, anno 1914
Jegličev dnevnik, 4. zvezek, september 1914

ŠAK – Škofijski arhiv Koper
fond župnija Godovič, kopija rokopisne avtobiografije župnika Jelenca,

ŽAG – Župnijski arhiv Godovič
Črtice – Črtice svetovne vojske župnije Godovič, rokopis
Krstna knjiga 1874–1918, leto 1915

Župnijski arhiv Šturje (Ajdoščina)
Oznanična knjiga

ČASOPISI

Slovenec, avgust 1914 – avgust 1915
Edinost, 1914
Soča, avgust 1914 – februar 1915

LITERATURA

Aubert, Roger et al.: *Zgodovina Cerkve – 6. del*. Ljubljana : Družina, 2002.

Brodnik, Vilma: Preskrba beguncev in vojnih ujetnikov v Ljubljani med prvo svetovno vojno. *Kronika*, 37, 1989, št. 3, str. 226–230.

Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiasticorum dioecesis labacensis, anno 1914.

Janežič, Stanko: *Ekumenski leksikon*. Celje : Mohorjeva družba, 1986.

Kiesewetter, Otto von: *Mit den Siebzehnern im Weltkrieg* (tipkopis). Celovec 1934. Tipkopis hrani Kriegsarchiv na Dunaju.

Kuprian, H. J. W.: I profughi dalla Galizia e dalla Bucovina nella prima guerra mondiale; Siamo sfuggiti all' orso e abbiamo incontrato il leone. *Sui campi di Galizia (1914–1918): Gli italiani d' Austria e il fronte orientale* (uredil Gianluigi Fait). Rovereto : Museo Storico Italiano della Guerra, 1997, str. 191–206.

Malni, Paolo: Evacuati e fuggiaschi dal fronte dell' Isonzo. I profughi della Grande Guerra in Austria e in Italia. *"Un esilio che non ha pari" (1914–1918). Profughi, internati ed emigrati di Trieste, dell'Isontino e dell'Istria* (uredil Franco Cecotti). Gorica : Libreria Editrice Goriziana, 2001, str. 109–111.

Matičič, Ivan: *Skozi plamene prve svetovne vojne : po neskončni poti s slovenskim planinskim polkom*. Ljubljana : Borec, 1966.

Milčinski, Fran: *Dnevnik 1914–1918*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000.

Piekalkiewicz, Janusz: *Prva svetovna vojna*. Ljubljana : DZS, 1996.

Rustja, Karel: *100 let vipavske železnice*. Ajdoščina : Lavričeva knjižnica 2002.

Trdan, Vanda: *Življenje kočevskih Nemcev med 1850 in 1918*, magistrska naloga. Filozofska fakulteta, Ljubljana 1999.

Wagner, Anton: *Der erste Weltkrieg – Ein Blick zurück*. Dunaj : Truppen dienst Taschenbuch, št. 7, 1981.

Zwitter, Fran (v sodelovanju z J. Šidak in V. Bogdanov): *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana : Slovenska matica, 1962.

Živojinović, Dragoljub R.: *Vatikan i prvi svetski rat 1914–1918*. Beograd : Narodna knjiga, 1978.

⁴⁴ ŽAG, Krstna knjiga 1874–1918, leto 1915, str. 128, zaporedna vpisa 12–13.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Flüchtlinge aus dem Osten und die Chronik von Godovič

In den ersten Kämpfen an der Ostfront zu Beginn des Ersten Weltkriegs erlitt die österreichisch-ungarische Armee mehrere schwere Niederlagen und war gezwungen, sich aus Galizien zurückzuziehen. Das zog die Flucht der Zivilbevölkerung nach sich, die sich mit Unterstützung der Behörden in allen Teilen der damaligen Habsburgermonarchie verstreute. Das war die Ursache für die vielseitige Flüchtlingsproblematik, die die Länder der Habsburgermonarchie in den Kriegswirren erfasste. Ein Teil der Flüchtlinge gelangte auch nach Krain, wo sie in verschiedenen Gemeinden untergebracht wurden. Ein Großteil der Flüchtlinge war russinischer bzw. ukrainischer Nationalität und gehörte der katholisch-orthodoxen (unierten) Kirche an. Über diese Flüchtlinge berichtete die damalige slowenische Presse, sie wurden in verschiedenen Chroniken und Tageszeitungen erwähnt. Bei der einheimischen Bevölkerung riefen sie wegen einiger religiöser Sitten Verwunderung

hervor, vor allem wegen der Tatsache, dass unierte Geistliche heiraten durften und somit samt ihren Familien in die Verbannung gingen. Nach den österreichisch-ungarischen Erfolgen im Kampf gegen die Russen im Frühjahr 1915 und nach Eintritt Italiens in den Krieg kehrte ein Teil der galizischen Flüchtlinge in ihre Heimatorte zurück, ein Teil wurde von den Behörden in Flüchtlingslager im Innern des Staates eingewiesen. Flüchtlinge aus Galizien kamen auch nach Godovič im westlichen Krain, wo Pfarrer Janez Jelenc (1865-1925) ein wachsames Auge auf sie hatte. Ankunft, Aufenthalt und Verhalten der Flüchtlinge wurden sorgfältig in die Pfarrchronik eingetragen. Diese enthält eine genaue Beschreibung aller zehn Flüchtlinge aus dem Osten und ihre Odyssee von ihrem Abgang aus ihren Heimatorten bis zu ihrer Ankunft in Godovič. Pfarrer Jelenc setzte sich für sie ein und versuchte, ihnen nach Kräften zu helfen. Im November 1914 mussten die Väter der beiden Flüchtlingsfamilien in die österreichisch-ungarische Armee einrücken. Im Mai und Juni 1915 wurden zwei Kinder im Exil geboren, die Pfarrer Jelenc in der Pfarrkirche taufte und in das Taufbuch eintrug. Die Flüchtlinge aus Galizien verließen Mitte des Sommers 1915 Godovič, da sie in Flüchtlingslager in Böhmen verlegt wurden.